

Lidt om Landsbyforhold i Bjærg Herred.

Ved *Aug. F. Schmidt.*

Det er kun få og spredte Optegnelser, der forefindes om Oldermænd og Bystævne, Fællesarbejder, Igangsgilder o. s. v. vedrørende *Bjærg Herred*, det nordøstligste på Fyn, og dog er det sikkert en af de Egne i Danmark, hvor man længst har bevaret gamle Skikke og Sædvaner, også angående Landsbyernes fælles Anliggender.

Af *Bystævner* nævnes der i fjerde Udgave af Traps Danmark kun et Par Stykker, men der har jo været flere.

I *Kertinge* (Kølstrup Sogn) var et Bystævne, der bestod af 10—12 ikke tilhugne Sten i to parallelle Rækker. Det er nu nedlagt.

Ladby Stævne, som bestod af 12 utilhugne Sten, der lå i en lige Række, blev nedlagt omtrent 1875.¹⁾

Det smukke Bystævne i *Marslev* består af 12 i Rundkreds stillede Sten, oprindelig utildannede, men 1843 tilhuggede og forsynede på Indersiden med Bymændenes Navnetræk og Årstallet 1843. 1893 plantedes et Lindetræ i Midten, Stenene tilhuggedes yderligere og mærkedes på Indersiden med de dalevende Bymænds Navnetræk og Årstallet 1893.²⁾

I *Martoft* (Stubberup S.) nordlig på Hindsholm har Bystævnet ligget midt i Byen, hvorfra der går Vej både i Syd og Nord, Øst og Vest. Der er en temmelig stor Plads, som endnu bærer Navn af Stævnen. Forhen havde hver Gårdmand sin Sten, hvori var hugget Navn og Matrikelsnummer. Enkelte var der indhugget en Krone i; én var med Årstallet 1777. Inden 1829 havde enkelte Mænd taget deres Sten hjem til Gården. Optegneren *Lars Pedersen*, Martofte, har set én af dem sidde som Grundsten under en Bygning. De fleste er vel blevet anvendt på lignende Måde; Stenene er i hvert Fald forsvundne på to nær, der flyttedes ind

¹⁾ Trap⁴ IV, 446.

²⁾ Trap⁴ IV, 449. Christine Reimer: Nordfynsk Bondeliv i Mands Minde 1910—19, 735.

til Siden, hvor de står ved en Gårdindkørsel. I disse to Sten er indhugget Navne.³⁾

Landsbyens Styrelse lededes af *Oldermanden*, der flere Steder valgtes for et År ad Gangen. Han havde til Medhjælp en Mand, der benævntes *Stoelsbroder*. I *Drigstrup* Bymænds Vedtægt og Bylov fra 1698⁴⁾ bestemmes, at Oldermanden og Stoelsbroderen skal afsættes hver Voldermissedag (1. Maj). Det samme var Vedtægt i *Over Kjørby* (Drigstrup Sogn) i 1723.⁵⁾ Oldermanden i Martofte skiftede ifølge Optegnelsen fra 1899 den sidste Dag i April, medens han i *Holev* (Marslev) skiftede Søndagen før Maj. Der var ved den Lejlighed *Afgangsgilde* hos den gamle Oldermand.⁶⁾

Den Drigstrup Bylov bestemmer, at Oldermandsbestillingen skal gå ret om i Byen, »og hvem, som det tilfalder og er god for samme Bestilling at forestå og vil ikke være Oldermand, han skal give 1 Tønde Øl til Vide (ø: Straf), så god som 4 Sl. Dlr., og en anden i hans Sted antages. Mens er det så, at den, som tilfalder at være Oldermand, er ikke så forstandig, at Oldermandslønnet hannem kan betroes, da må han give 1 Tønde Øl til Vide så god som 3 Sl. Dlr., og tages en anden i hans Sted. De skal være Oldermænd, som er forstandige og ved at ramme Byens og menige Mands Gavn og bedste, og som haver et godt Rygte.«⁷⁾ De samme udmærkede Bestemmelser om Oldermanden forefindes også i Vedtægten fra Over-Kjørby. Ja, der er flere Bestemmelser endnu, men det vil føre for vidt at citere eller blot referere dem her, tilmed da de er trykte i *Poul Bjerges* og *Thyge J. Søegaards* fortrinlige Udgave af Landsbylovene.

I Drigstrup Vedtægt og Bylov er ikke mindre end 77 Paragraffer, og i Over-Kjørby Vedtægt er der 72 Paragraffer fordelt over 15 Kapitler med Overskrifter. Man vil altså forstå, at det er et Par særdeles indholdsrige Landsbylove, der er os overleveret fra Bjærge Herred. Det er allerede nævnt, at de indeholder Be-

³⁾ Opt. af Lars Pedersen, Martofte til Evald Tang Kristensen (Dansk Folkemindesamling J. A.³ I. 1: 913). I Maj 1899 samlede E. T. Kr. Folkeminder på Hindsholm, se hans Minder og Oplevelser IV (1928), 180 f. Jfr. Fynsk Hjemstavn III (1930), 148.

⁴⁾ Udgivet i Poul Bjerger og Thyge J. Søegaards Vider og Vedtægter III (1913), 178 ff.

⁵⁾ Smsts., 202 ff.

⁶⁾ Lars Pedersen Opt. 1899 og Svend Frederiksens Opt. fra 1920 (D.F.S.).

⁷⁾ Vider og Vedtægter III, 179 f.

stemmelser om Oldermænden. Men der findes jo meget andet af kulturhistorisk Interesse i Viderne, f. Ex. om Stolsbroder og Foldefoged, om Stævne (skulde i Drigstrup holdes Kyndelmisse, Fastelavn, Voldermisse, Pinsedag og Allehelgensdag), Byens Tyr, Husfolk, Hegnhugning — om Gærder, Ovne, Ildsvåde, Sygdom og Pleje — Sæde- og Høsttid, om Kvæg i Dynd, Slet, Tøjring, Græsbed, skadelig Kvæg og Hunde, om Harve liggende på Marken, Vanding, Skel og Pæle, Svinesti, Panttagning, Ransagen, om Kvæg, som bryder i Vang, om Gjeldheste, Hørrødning o. m. m. (Drigstrup). Indholdet af Over-Kjærby Vedtægt er omtrent som i Drigstrup Vedtægt, hvis fleste Paragrafoverskrifter er anførte her. Man møder i disse Love selve den gamle Fællesskabstanke, den gamle Samfundsånd i Landsbyens Lag — ikke som den mindes i Nutidens ofte så ufuldkomne Fortællinger om Forholdene i Fællesskabstidens Landsbyer. Vi er dog så heldige at besidde en efter Forholdene særdeles god Optegnelse om gammeldags Landsbyforhold i det nordligste af Hindsholm Sogne, *Stubberup*. Denne Optegnelse skyldes den forannævnte *Lars Pedersen* fra Martofte, der i Indledningen til sine Oplysninger meddeler, at han ikke har hørt nogen Byfold omtale. Han antager, den er ophævet ved Udskiftningen 1806 og fortæller så: »Oldermænden har ikke haft lidt at bestille tidligere. Vi er 18 Gårdmænd og skiftes til at være det et År ad Gangen. Indtil 1880 havde vi til Byen en *Fællesmose* for både Gårdmænd og Husmænd, den er omtrent 30 Tdr. Land stor. Der blev skåret en Del Tørv i Mosen, og Oldermænden skulde så afmåle en Sætteplads til hver Mand. Gårdmændene fik Plads til 14 à 16 Læs. De store Husmænd, der havde indtil 12 Skæpper Land, fik afmålt til 6 Læs, og Lejehusmændene fik hver til 3 Læs. Pladsen måtte afsættes bestemt, ellers blev der gjort Vrøvl. Til Medhjælper havde Oldermænden en anden Mand, som kaldes Stolsbroder. Alle *Møder* afholdtes hos Oldermænden. Så snart noget skulde bestemmes, eller der skulde betales Penge eller uddeles Almisse, som den Gang leveredes in natura, blev der tudet i *Byhornet*, og det kunde enhver lade gøre, det kostede kun en Flaske Brændevin at lade dem samle. Alt muligt, der skulde forhandles i Sognet, var henlagt til Oldermænden i *Martofte*, der er den største By og ligger midt i Sognet.⁸⁾ De andre Byer be-

⁸⁾ Thorkild Gravlund oplyser i sin Bog: Fynboer (Dansk Folkekarakter) 1914, 24, at i Martofte er Byhornet ude af Brug og ophængt i Byens offentlige Lokale, Brugsforeningen, til Amindelse.

står kun af nogle få Gårde med Undtagelse af *Nordskov*, hvor der er 7 Gårde. Der ude skar de også Tørv i Fællesskab, og desuden havde de et stort Stykke *Fællesjord* på 20—30 Tønder Land, nemlig det såkaldte *Fynshoved*. For en 50 År siden blev det dog udskiftet. I *Stubberup* er 3 Gårde og nogle Småsteder, hvor der også holdes Hest, de har også haft Fællesskab og Oldermænd, men nu er det nok ophævet. Byhornet har vi endnu og har stadig brugt det, indtil for få År siden, når Mændene skulde samles. Nu bruges det som Regel kun, når der er Ildebrand. Indtil for få År siden havde vi ellers et mindre Horn, som tidligere har været Byhorn. Det var mere spædt i Tonen, men er nu forsvundet. Nu samles Bymændene kun ved særlige Lejligheder hos Oldermændene. Medlemmer af Kreaturforsikringsforeningen holder endnu alle deres Møder ved Oldermændene i Martofte. Sidste April samledes Lavet ved Oldermændene for at *skifte Hornet*. Der bliver så afgjort forskellige Sager, såsom at betale for Vedligeholdelsen af et stort Vandløb, som går fra den før omtalte Fællesmose, og betale for nogle udlagte Grus- og Lergrave. Disse Penge skulde saa deles mellem Mændene. Desuden betales der Mulkter, som forskellige har pådraget sig ved ikke at møde til det Klokkeslet, som havde været bestemt. Samme Aften giver så den gamle Oldermænd *Afgang*, som består i, at Mændene får Spise og Drikke, så meget de lyster, dog kun kolde Retter, kold Flæskesteg, Sylte, Frikadeller med Snapse til. Bagefter spilles der Kort og drikkes, forhen kun Brændevin, men de sidste 50 År Extraktpunsch. Nu er det som Regel Romtoddy, men kun til Måde. Vi ejer intet gammelt uden en Brændevinsflaske af en egen firkantet Facon.⁹⁾ Den er slidt meget i Bunden af at blive skubbet fra den ene Ende af Bordet til den anden.«

Man ser af Lars Pedersens Skildring — der ikke tidligere har været trykt — at man helt til vor Tid har bevaret Sædvaner og Vedtægter fra Landsbyfællesskabets Tid i levende Brug i Stubberup Sogn. Det kendes også andre Steder fra, at afsidesbeliggende

⁹⁾ Sml. dog hermed A. Andersens Optegnelse fra 1918 (Danske Folke-mindesamling). Heri oplyses, at i hans Hjem i Martofte har de et gammelt Sølvbæger, »som stammer fra Hoveriets Tid; det blev nemlig dengang af Bymændene brugt til at drikke af, naar de var nede paa Schelenborg at gøre Hoveriarbejde«. — Om en snurrig Hovbonde, Lars Hytteballe, på Schelenborg se E. T. Kristensen: Jysk Almueliv, Tillægsbind II, Nr. 217.

eller isolerede Egne sejgere har holdt ved gammel Sæd og Skik end Egne, der ligger nær de store Hovedruiter.

Et smukt Udtryk for Forståelsen af Minderne fra de gamle Bondetider finder vi i den Kendsgerning, at man i *Dalby Sogn* på Hindsholmen har et *Bylav*, der ejer det smukke Anlæg *Bregnebjerg* ved Dalby. *Dalby Bylav* holdt f. Ex. et Møde på Bregnebjerg den 25. Juli 1926.¹⁰⁾ Her talte den tidligere Lærer på Langø, *Tue Axelgaard*, kendt som Forfatter til flere gode Afhandlinger vedrørende Hindsholms ældre Landbohistorie.¹¹⁾ I Dalby var der i gammel Tid som andetsteds et *Byled* ved Indkørselen til Byen. Folk, der vilde gå igennem Byleddet ved Midnat, hørte tit *Skrigebarnet* råbe. Det var nær ved, at ingen tilsidst turde gå gennem Leddet ved Midnatstide.¹²⁾ Skrigebarnet er en mytisk Skikkelse, som vist ellers ikke kendes andre Steder fra.

Der var *Fællesskab* i meget i de gamle Landsbyer. Der var ikke alene Markfællesskab som mellem *Mesinge* og *Midskov* og Fællesskab i så at sige alt Arbejde uden Døre, men der kunde også være Fællesskab i visse Klædningsstykker eller lignende. Der er i hvert Fald overleveret Vidnesbyrd herom fra forskellige Landsbyer i Danmark — også et fra Hindsholmen, som vi nu skal høre. *A. Kr. Kristiansen*, Tårup, har meddelt til *Evald Tang Kristensen*, at det om den gamle Tids Fattigdom i *Nordskov* fortaltes, »at hver Mand havde ikke Råd til at købe sig et Par Støvler, og så skillingede de sammen og købte i Fællesskab et Par Støvler. Man satte dem ved Smedjen, hvor den Mand, der skulde af By, da kunde hente dem om Morgen, og når han kom hjem, sætte dem på deres Plads igen. Men da Støvlerne skulde være sådan indrettede, at enhver skulde kunne få dem på, var de meget for store til enkelte af dem.¹³⁾

Og endelig skal vi høre en Beretning om, hvorledes et *Igangs-gilde* gik for sig Syd for Fjorden i *Marslev Sogn* i 1840'erne. »Så snart der kommer en ny Mand eller Kone i en Gård, gøres der »Indgang« i Lavet. Omtrent Kl. 2 tuder Oldermænden i Byhornet gennem hele Byen, og alle Mændene forsamlers da i Gården. Efter den gamle Bestemmelse skal den, som giver Igang, give

¹⁰⁾ Fyns Tidende 18. Juli 1926.

¹¹⁾ Hist. Årb. f. Odense og Assens Amter 1922, 1923, 1924.

¹²⁾ Opt. 1926 af Forf. K. L. Kristensen efter fhv. Gmd. J. Kristensen, f. i Dalby (D.F.S.).

¹³⁾ Jysk Almueliv, Tillægsbind III, Nr. 260.

1 Tønne godt Øl, 1 Pund Tobak og en Pot Brændevin til For-tæring. Nu for Tiden bruges der mere Brændevin og Tobak. Hen mod Tusmørket kommer alle Byens unge Folk for at danse om Aftenen, og *Skafferne* holder da følgende Tale, som kaldes at holde Lyd:

»I Godtfolk, forlader mig, at jeg tager eder så snart af med eders Snak og Tale. I skal med Guds Hjælp snart komme til eders Øl og Glæds-kab igen. Gud og Fader, i dit Navn her forsamlede vi ere, lad det være til vort Gavn, lad det vorde dig til Ære, giv, vi følge det med Glæde, du er selv blandt os til Stede.

Kristus siger: Hvor to eller tre er forsamlede i hans Navn, der vil han selv være midt iblandt dem. Nu er vi flere forsamlede her i Aften, lader os da også samlede takke Gud for sine mangfoldige Velgerninger, fornemlig sit sande og salige Ord, som han haver sendt os. Gud, lad dette Ord blive rent og ret hos os, ufor-falsket ind til Verdens Ende. Gud give os retskafne Prædikan-tere, som både lærer vel og lever vel. Gud bevar også Skoler og Kirker tillige med al gejstlig og verdslig Øvrighed, ja, vor aller-nådigste Arveherre og Konge, Kong Gud lade det gå ham vel, så gå det også os vel, Gud lad ham styre og råde således, at vi kan beholde Fred i vore Dage! Men skulde det ske, som Gud forbyde, at Fjenderne vil overfalde os, da Gud give hans Krigsfolk Styrke og Mod og Sejren god, dem til Ære og Ros og Land og Rige til Nytte og Velfærd. Vi beder for hans menige Råd, Ridderskab og Adelskab, at Gud vil give sin Helligånd i deres Hjerter, at de må råde og dømme således, at der kan siges til dem: Du gode og tro Tjener, du haver været tro o. s. v. Vi beder for alle, som ere i Fængsel eller i Trængsel, enten det så er for Kristi Navns Bekendelses Skyld, eller det er for deres egne grove Synders Skyld, at Gud vil udføre alt for dem til sin Ære og dem til Salighed. Vi beder for alle Enker og faderløse, for alle syge og sorrigfulde, at Gud vil være de syges Læge, de sorrigfuldes Trøster, Enkernes Trøster og de faderløses Fader. Gud lykksaliggøre alle handlende, Gud velsigne de rejsende, Gud se i Nåde til os alle og fremme og velsigne enhver ærlig Mands Hæn-ders Gerninger. Vi beder for den Grøde, som i Jordan er hen-sået, og ligeledes for den, som skal hensåes, at Gud vil vejlede den med Regn og Dug og Solskin, og hvad den har behov, at den siden kan hjem til Husene føres, således, at vi syndige Men-nesker kan have vort Ophold deraf i Fremtiden, og da ikke for-

glemme at give Gud tilbørlig Tak og Ære derfor. Giv enhver af os sin beskikkede Del, men fornemlig et nøjsomt Hjærte, med hvad du beskikker os. Ja, Herre, lær os at søge dit Rige og din Retfærdighed, så skal og det øvrige fornødne vorde os tillagt. Men, o Gud, fortørnes ej, at vi dine uværdige Børn, beder så meget af dig, ti hvor skulde så store Syndere som vi gå hen uden til så inderlig en Forbarmer som du. Ti vi må bekende med David: Vi haver syndet, men vi siger med den bodfærdige Tolder: Gud vær os arme Syndere nådig. Derom beder vi nu vor Frelsers egen Bøn i Tro til dig: Vor Fader, du som er i Himlen o. s. v.

Nu, I Godtfolk, skal jeg lade eder vide, hvorfor vi er forsamlede. Da haver denne herværende Dannemand N. N. S. lagt os en Tønde Øl *til Stols* med megen videre Skænk, som eder vel er vitterligt, som skal være hans *Indgang*. Er Øllet godt, som står i Bæger, Skål og Kande, da er det hannem kært, men skulde det være så, at der skulde være Mangel på samme, da lover de hellere at forbedre det her i Aften, end de vilde høre nogen klage derover i Morgen eller anden Tid, hvor to eller tre af eder, I gæve, kunde være forsamlede. I Dannemænd, giver Svar derpå, som eder tykkes, Skænken at vare til. (Nu tier Skafferen, medens alle Mændene svarer: Øllet er godt! Derpå vedbliver han:) Er Øllet godt, så lader også Viljen være god, og sidder og drikker det med Fred og med Ro. Og da nu fornævnte N. N. S. haver erlagt sin Indgang, så indlyser jeg ham herved i eders Lav og Samfundet i Guds Navn.

Går I ud, eller går I ind,
da hav Gud i Tanker, Hu eller Sind.

Ingen tage et skæmtsomt Ord til Mistanke, ti der flyder snarere ondt af end godt. Gud fri os alle fra det onde. Ja, han lade være langt fra os alt Had og Avind, al Kiv og Trætte, og i det Sted Gud Faders Nåde og Velbehag. Nu vil vi til Guds Ære synge Salmen (den synges af Salmebogen):

Nu haver vi det og sjunget
det lidet, som vi kan,
Gud åbne vor Hjærte og Tunge,
når vi i det himmelske Land
alt med stor Glæde og Gammen
skal synge dig et evigt Halleluja. Amen.

Nu varer jeg Stolsbroderen (Oldermanden kaldes den Dag Stolsbroder og skal skænke Øllet) til at skaffe klart Øl, imedens det er der. Er der nogen fattige ind til os kommen, som beder om en Drik Øl i Guds Navn, så lad dem bekomme det, ti den fattiges Del er også deri så vel som vores, og vores er ikke des mindre. Er der nogle fremmede Gæster ind til os kommen, da lad dem se den Skik, som favr og god kan være, så de ønskede hellere at være vore Gildebrødre end være gæstebudne. Gud i Himmelen vær vor Gæst! Er der nogen af vore rette Lavbrødre borte, som haver Rettergang til dette Øl, da lade de Bud eller lovlig Kande komme, ti de bør at have deres Del deraf lige så fuldkommen, som vi haver, om de var her, og vi var borte.

Videre véd jeg for denne Gang ikke at tale,
nu vil jeg enhver den gode Gud befale.

Gud Faders Nåde og Kærlighed, Jesu Kristi Værdskyld og Fortjeneste, den værdige Helligånds Samfund, Trøst og Delagtighed være og forblive hos os i Tid og Evighed. Sidder dermed i Guds Fred og forlader mig, om jeg ikke talede så fuldkomment, som jeg burde og gjerne vilde. Sidder i Guds Fred.«

Når Øllet er drukket, bærer Stolsbroderen den tomme Tønde hen i Døren til Storstuen og siger: Hys! Derpå slår han tre Gange på den, at Folk kan høre, den er tom, og siger:

»Nu er Tønden tom,
det har vi alle været om,
nu har Øllet rundet,
det har alle smagt og fundet!«¹⁴⁾

— — —

Ovenstående samlede Offentliggørelse af det spredt tilgængelige, men ikke omfangsrige Stof, der forefindes i Folkemindelitteraturen og i Dansk Folkemindesamling o. a. St. angående By- styre, Sædvaneret m. v. i Bjerge Herred kan forhaabentlig være af Interesse for Herredets Beboere og komme en fremtidig Folkelivsskildrer af Nordvestfyn til Gode.

¹⁴⁾ Optegnet til Svend Grundtvig af Fru Pastor M. Strøm, Marslev; trykt i E. T. Kristensens Jysk Almueliv IV, Nr. 104.